

böyle bir geçişimi mümkün gören boşluk fikrinin reddiyle ilgilidir. Bunların mantıksal sonucu olarak tek bir yerde iki cisim bulunamayacağı gibi tek bir cisim de iki yerde bulunamaz (a.g.e., s. 65-70).

İbn Rüşd de problemi ele almaya mekânın ontolojik gerçekliğini vurgulayarak başlar. Eğer mekândan cismin zatı yüklemi olarak söz edebiliyorsak -ki öyledir- cisim mekânsız düşünülemez. Yer kaplayan cisimden daha büyük veya daha küçük olmamasına karşılık mekân cisimden farklı, onu kuşatan bir gerçekliktir. Mekân ile kastedilen bir cismin başka cisimlerle ortaklaşa paylaştığı yer değil onun gerçek yeridir. Bu şekildedeki kuşatan -kuşatılan ilişkisi cismanî âlemin sınırına kadar söz konusu olduğuna göre mekânın, yüzeylerin kendisiyle ayrıldığı bir boyut ya da boş bir uzay olduğu ileri sürülemez. Hareket kavramı açısından bakıldığında mekânı, "içinde hareketin gerçekleştiği ve son bulduğu kuşatıcı sınır" olarak da tanımlamak mümkündür (*Risâletü's-Semâ'î't-tabî'î*, s. 59-60).

Modern felsefenin öncü isimleri de mekân problemiyle ilgilenmiştir. Descartes'a göre maddenin mahiyeti uzam ya da yer kaplamaktır. Dolayısıyla mekân ve cisim aynı şey olup boşluktan söz edilemez. Monadolojisiyle ünlü Leibnitz, mekânın hiçbir şekilde cevher sayılamayacağını ileri sürerek mekânı yalnızca "bölünemeyen cevherlerin (monad) içinde yer aldığı bir ilişkiler sistemi" olarak tanımlamıştır. Kant ise mekânın nesnel gerçekliği olmayan, yalnızca bilen özünde deney öncesi var olan bir sezgi yahut fenomenleri görme biçimi olduğunu ileri sürmüştür. Her ne kadar pozitivist açıdan metafizik ve hatta teolojik nitelikte olduğu vurgulansa da ünlü izâfiyet teorisinin ortaya konuluşuna kadar modern bilime egemen olan Newtoncu mutlak mekân kavramı yerini dört boyutlu uzay-zaman (space-time) kavramına bırakmıştır (*The Encyclopedia of Philosophy*, VII, 506-508; mutlak mekân ve dört boyutlu uzay kavramlarının felsefi çözümlmesi için ayrıca bk. Swinburne, s. 42-59, 114-130).

BİBLİYOGRAFYA :

et-Ta'rifât, "hayyiz", "mekân" md.leri; Eflâ-tun, *Timeaus* [50^b, 51^a, 52^{a-c}], (trc. B. Jowett, *The Dialogues of Plato III* içinde), Oxford 1875, s. 633-635; *Aristoteles, Physics (Physica)*, [IV, 1-6, 208^a-213^b], (trc. R. P. Hardie - R. K. Gaye, *The Works of Aristotle* içinde), Chicago-London 1952, I, 287-292; a.mlf., *On the Heavens (De Coelo)*, II, 2, 269^a, 7-8, 276^a-277^a; IV, 3-5, 311^{a-b}-312^a], (trc. R. P. Hardie - R. K. Gaye, a.e. içinde), I, 360, 367-368, 402-404; a.mlf., *Categories*

(*Categoryae*), [1^b-2^a], (trc. E. M. Edghill, a.e. içinde), II, 5-6; Kindî, *Felsefi Risâleler* (trc. Mahmut Kaya), İstanbul 2002, s. 187, 284-285; Ebû Bekir er-Râzî, *et-Tıbbü'l-rûhânî* (nşr. P. Kraus, *Resâ'il felsefiyye* içinde), Kahire 1939, s. 254, 257-259, 265, 305-307; Fârâbî, *'Uyûnü'l-me-sâ'il (el-Mecmû' içinde)*, Kahire 1325/1907, s. 71-72; a.mlf., *Kitâbü'l-Hurûf* (nşr. Muhsin Mehdi), Beyrut 1971, s. 88-89; a.mlf., *Kitâbü'l-Ma-kûlât* (nşr. Refik el-Acem, *el-Mantık 'inde'l-Fârâbî I* içinde), Beyrut 1985, s. 110; İbn Sînâ, *eş-Şifâ' et-Tabî'iyât (I)*, s. 111-147; İhvân-ı Safâ, *Resâ'il*, Beyrut 1376-77/1957, II, 12, 28-29; III, 387; İbn Rüşd, *Risâletü's-Semâ'î't-tabî'î* (nşr. Cîrâr Cihâmî - Refik el-Acem), Beyrut 1994, s. 59-67; F. E. Peters, *Greek Philosophical Terms*, New York-London 1967, s. 30, 90, 163, 197; R. Swinburne, *Space and Time*, London 1981, s. 42-59, 114-130; Hasan Mecîd el-Ubeydî, *Nazarîyyetü'l-mekân fi felsefeti İbn Sînâ*, Bağdad 1987, s. 65-70, 107-118, 146-157, ayrıca bk. tür.yer.; J. J. C. Smart, "Space", *The Encyclopedia of Philosophy* (ed. P. Edwards), New York-London 1972, VII, 506-511.

İLHAN KUTLUER

MEKHÛL b. EBÛ MÜSLİM

(مكحول بن أبي مسلم)

Ebû Abdillâh Mekhûl b. Ebî Müslim Şehrâb b. Şâzel eş-Şâmî ed-Dımaşkî el-Hüzelî (ö. 112/730)

Tâbiîn fakihî.

Künyesi Ebû Müslim ve Ebû Eyyûb olarak da zikredilmektedir (İbn Mâkûlâ, V, 1; Mizzî, XXVIII, 468). Kaynakların çoğu, Mekhûl'un Kâbil kökenli bir aileye mensup âzâtî bir köle olduğunda birleşmektedir. Rivayete göre Saîd b. Âs, Mekhûl'ü Hüzeyl kabilesinden bir kadına bağışlamış, bu kadın da onu Mısır'da âzat etmiştir. Mekhûl Mısır'da başladığı ilmî çalışmalarını Irak, Hicaz ve Şam'da sürdürdü, sahâbe ve tâbiînin âlimlerinden faydalandı. Onun hangi sahâbîlerden hadis dinlediği hususunda farklı rivayetler bulunmakla beraber Enes b. Mâlik, Vâsile b. Eska' ve Ebû Hind ed-Dârî ile görüştüğü ve onlardan hadis rivayet ettiği konusunda ittifak vardır. Mekhûl'un Hz. Âişe, Übey b. Kâ'b, Ubâde b. Sâmî, Ebû Hüreyre gibi sahâbîlerle Ebû Müslim el-Havlânî ve Mesrûk b. Ecda' gibi tâbiîlerden kendilerine ulaşmadığı halde rivayette bulunduğu kaydedilir. İbn Sa'd ve ona atfen diğer bazı âlimler tarafından, Hz. Peygamber'e veya karşılaşmadığı sahâbeye bir senedle ulaştırıldığı müdelles rivayetleri sebebiyle zayıf sayılan Mekhûl'ü Rib'î b. Hırâş sadûk, İbn Hibbân, Ebû'l-Hasan el-İcîf ve İbn Hacer el-Askalânî sika olarak nitelemiştir. *Kütüb-i Sitte* müelliflerinden Bu-

hârî, Müslim, İbn Mâce, Tirmizî ve Nesâî onun hadislerine yer vermiştir. Kendisinin hadis alanların başında Saîd b. Abdülazîz, Evzâî, Rebîa b. Ebû Abdurrahman, Haccâc b. Ertât, Humejd et-Tavîl gelmektedir. Saîd b. Abdülazîz, Mekhûl'den rivayetlerinin çokluğu yanında onun hayatına dair kaydettiği bilgilerle de temayüz etmiştir.

Tâbiîn neslinin orta tabakasından sayılan Mekhûl, Saîd b. Abdülazîz'e göre akranı İbn Şihâb ez-Zührî'den üstündür. Dımaşk'ta döneminin en önde gelen fakihî kabul edilen Mekhûl'un Muâz b. Cebel ve Ebû'd-Derdâ'nın vefatının ardından bölgedeki fikhî faaliyetlerde merkezî bir rol üstlendiği anlaşılmaktadır. Daha Abdülmelik b. Mervân zamanında (685-705) fetva vermekle meşğul olduğu kaydedilen Mekhûl, sahâbe neslinden sonra ilmi ve özellikle fikhî temsil eden tâbiîler arasında sayılmaktadır. Nitekim II. (VIII.) yüzyılın başlarında İslâmî ilimlerin merkezlerini sayan kaynaklar Basra'da Hasan-ı Basrî ve Medine'de Saîd b. Müseyyeb (veya Hicaz'da İbn Şihâb ez-Zührî) ile birlikte Dımaşk'ta Mekhûl'un halkasını zikretmektedir. Fikhî kaynaklarında kendisine atfedilen görüşler incelendiğinde özellikle Dımaşk'ta yaşayan sahâbeden rivayetleri ve bunlar hakkındaki yorumları ile bölgedeki fikhî uygulamalara dair verdiği bilgiler dikkat çekmektedir (meselâ bk. İbn Kudâme, I, 247; II, 65). Kendisine yapılan kadılık tekliflerini geri çeviren Mekhûl'un ölüm tarihi hakkında farklı kayıtlar bulunmakla birlikte yaygın rivayete göre 112 (730) yılında Dımaşk'ta vefat etmiştir.

Mekhûl'un Dımaşk'ta ortaya çıkan Kaderiyye düşüncesiyle ilişkisi hakkında çelişkili rivayetler bulunmaktadır. Önde gelen tâbiîn fakihleri arasında kader konusunu tartışan sayılı kişilerden biri olduğu söylenen Mekhûl'un Kaderiyye taraftarlığı yapmasa da Emevî iktidarına yakın âlimleri tenkit ettiği, kelâm tartışmalarına katıldığı ve Gaylân ed-Dımaşkî gibi Kaderiyye önderleriyle ilişkilerinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Kendisinin kaderî olduğuna dair sözleri yalanladığı kaydedilen Mekhûl'un (İbn Kuteybe, s. 453) Ebû Hüreyre'den, "Kaderiler bu ümmetin Mecûsileridir" meâlinde müdelles bir hadis rivayet ettiği belirtilmektedir (İbn Ebû Âsım, I, 151; Dârekutnî, VIII, 289; ayrıca bk. Âcurrî, s. 191).

İbnü'n-Nedîm, birçok kaynakta rivayetlerine rastlanan Mekhûl'e *Kitâbü's-Sünen fi'l-fıkh* ve *Kitâbü'l-Mesâ'il fi'l-*

fıkh adlı iki eser nisbet etmektedir. Şam bölgesinin ilim tarihine dair özgün bazı kaynakların müellifi olan Ebû Zür'a ed-Dımaşkî, *Tesmiyetü aşhâbi Mekhûl* adlı bir eser kaleme almıştır. Heyza' Nâsir Ahmed el-Berekâtî, *Fıkhü'l-İmâm Mekhûl eş-Şâmî fi't-tahâre ve's-şalât mukârenen bi-fıkhî'l-e'immeti'l-erba'a* adıyla bir doktora tezi hazırlamıştır (1414/1995, Câmîatü Ümmi'l-kurâ külliyyetü's-şerîa [Mekke]).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 287; VII, 230; Yahyâ b. Maîn, *et-Târîh*, II, 584; Halife b. Hayyât, *et-Tabakât* (Zekkâr), II, 794; Ahmed b. Hanbel, *el-İlâ' (Vasiyyullah)*, I, 158, 233, 511, 536; II, 304, 400, 449; III, 280-281; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, VIII, 21-22; İclî, *eş-Şikât*, s. 439; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâse), s. 452-453; Fesevî, *el-Ma'rife ve't-târîh* (nşr. Ekrem Ziyâ el-Ömerî), Medine 1410/1990, II, 389, 399, 410; Ebû Zür'a ed-Dımaşkî, *Târîh* (nşr. Şükrullah b. Ni'metullah el-Kücânî), Dımaşk 1980, tür.yer.; İbn Ebû Âsim, *Kitâbü's-Sünne* (nşr. M. Nâsirüddin el-Elbânî), Beyrut 1400/1980, I, 151; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VIII, 407-408; a.m.f., *el-Merâsil* (nşr. Şükrullah b. Ni'metullah el-Kücânî), Beyrut 1402/1982, s. 211-213; İbn Hibbân, *eş-Şikât*, V, 446-447; a.m.f., *Meşâhîrü 'ulemâ'l-emşâr* (nşr. M. Fleischhammer), Wiesbaden 1959, s. 114; Âcurî, *eş-Şerî'a* (nşr. M. Hâmid el-Fikî), Beyrut 1403/1983, s. 191; Dârekutnî, *el-İlâ' (nşr. Mahfûzürrahmân Zeynullah es-Silefî)*, Riyad 1412/1991, VIII, 289; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecedüdd), s. 283; Kâdî Abdülcebâr, *Fazlû'l-i'tizâl ve Tabakâtü'l-Mu'tezile* (nşr. Fuâd Seyyid), Tunus 1393/1974, s. 100-101, 230, 339; İbn Mencûye, *Ricâlü Şahîhi Müslim* (nşr. Abdullah el-Leysî), Beyrut 1407/1987, II, 275-276; Ebû Nuaym, *Hilye*, V, 177-193; İbn Mâkûlâ, *el-İkmâl*, V, 1; Şirâzî, *Tabakâtü'l-fukahâ'* (nşr. Halîl el-Meys), Beyrut, ts. (Dârü'l-kalem), s. 70; İbnü'l-Kayserânî, *el-Cem' beyne ricâlî's-Şahîhayn*, Beyrut 1405/1985, II, 526; İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, LX, 197-234; Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ'* (nşr. Ebû'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî), Beyrut 1406/1986, III, 138; İbn Kudâme, *el-Mugnî* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türktî - Abdülfettâh M. el-Hulvî), Kahire 1412/1992, I, 247; II, 65; İbn Hallikân, *Vefeyât*, V, 270-272; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVIII, 464-475; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, V, 155-160; a.m.f., *Divânü'd-du'afâ' ve'l-metrûkin*, Beyrut 1408/1988, II, 377; Alâî, *Câmi'ü't-tahşîl fi ahkâmî'l-merâsîl* (nşr. Hamdî Abdülmecîd es-Selefî), Beyrut 1407/1986, s. 285-286; İbnü'l-İrâkî, *Tuhfetü't-tahşîl fi zikri ruvâti'l-merâsîl* (nşr. Abdullah Nevvâre), Riyad 1419/1999, s. 314-315; İbnü'l-Murtazâ, *Tabakâtü'l-Mu'tezile*, s. 41; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, X, 289-293; Şa'rânî, *et-Tabakât*, I, 45; Münâvî, *el-Kevâkib*, I, 170; W. Montgomery Watt, *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri* (trc. E. Ruhi Fiğlalı), Ankara 1981, s. 84, 106, 135, 138.

EYYÜP SAİD KAYA

MEKHÛL en-NESEFÎ

(bk. NESEFÎ, Mekhûl b. Fazl).

MEKÎL

(bk. KEYLÎ).

MEKÎN

(المكين)

Ebû'l-Mekârim el-Mekîn Circîs (Abdullah) b. el-Amîd Ebi'l-Yâsir b. Ebi'l-Mekârim İlyâs (ö. 672/1273-74)

Süryânî tarihçisi.

8 Receb 602'de (18 Şubat 1206) Kahire'de doğdu. İbnü'l-Amîd olarak da tanınır. Irak'ın Tikrît şehriden Süryânî bir aileye mensuptur; Kıptî asıllı olduğu da ileri sürülmektedir. Fâtımî Halifesi Âmir-Biahkâmillâh zamanında (1101-1130) bir ticaret kafilesiyle Kahire'ye gelen dedesi halifenin ilgi ve sevgisini kazanarak saraya intisap etmiş ve divan teşkilâtında görev almıştı. Babası da Eyyûbîler döneminde divan teşkilâtında görevlendirilmişti. Mekîn önce Mısır'da, ardından Suriye'de Eyyûbîler'in hizmetine girdi ve Dîvânü'l-ceyş'te çalışmaya başladı. Eyyûbî Hükümdarı el-Melikü'l-Kâmil'in Suriye'deki nâibi Emîr Alâeddin Taybars el-Zevzîrî sultanın gazabına uğradığında Dîvânü'l-ceyş'te çalışmakta olan diğer memurlarla birlikte Mekîn ve babası da Mısır'a gönderilerek hapse atıldı. Babasının hapisanede vefat etmesinden (636/1238-39) sonra affedilerek Suriye'deki görevine iade edildi. Ardından rakiplerinin jurnali ve maliye sahasındaki tasarrufları yüzünden tekrar hapsedildi. Hürriyetine kavuşunca Dımaşk'a dönüp uzlete çekildi. Dımaşk'ta bulunduğu sırada Süryânî tarihçisi İbnü'l-İbrî ile görüştü (652/1254). Moğol istilâsı esnasında (658/1260) Sûr şehrine sığındı ve beş ay boyunca burada kaldı. Moğollar'ın Aynicâlût'ta ağır bir yenilgiye uğramasının ardından bazı hıristiyan gruplarla birlikte Moğollar'la iş birliği yapmakla suçlanarak tekrar hapse atıldı. Ölümünden kısa bir süre önce serbest bırakılan Mekîn Dımaşk'ta vefat etti. Zeki, güzel ahlâklı, fazilet sahibi ve mert bir insan olduğu kaydedilmektedir.

Mekîn'in bilinen tek eseri *el-Mecmû'u'l-mübârek (et-Târîhu'l-câmî'*, *Kitâbü't-Tevârîh*), Memlûk Sultanı el-Melikü'z-Zâhir I. Baybars zamanına (658/1260) kadar gelen umumi bir dünya tarihidir. Eser başlıca iki bölüme ayrılmıştır. Yarattılıştan İslâmîyet'in doğuşuna kadar geçen dönem kapsayan ilk bölüm kâinat ve ülke-

lere dair bazı mâlûmat yanında çeşitli milletler, peygamberler ve özellikle Hz. Mûsâ ve Hz. İsmâ, Büyük İskender, Roma, Bizans ve Sâsânî imparatorlukları hakkında bilgi içerir. Mekîn, eserin "Târîhu'l-müslimîn" adını verdiği ikinci bölümünde İslâmîyet'in doğuşundan 658 (1260) yılına kadar meydana gelen olayları kronolojik sırayla anlatmış, Hz. Âdem'den başlayarak ünlü simaların hayatları hakkında bilgi vermiştir.

el-Mecmû'u'l-mübârek Batı dünyasında çok erken tarihlerden itibaren ilgi görmeye başlamış ve Hz. Peygamber'den Zengîler'e kadarki dönemi kapsayan ikinci kısmının tahkiki metni ve Latince tercümesi Thomas Erpenius'un ölümü üzerine öğrencisi J. Golius tarafından tamamlanarak yayımlanmıştır (*Historia Seracenica*, Leiden 1625). Aynı kısmı S. Purchas İngilizce'ye (Oxford 1626) ve P. Vattier *Histoire mahométane oules quarante-neuf chalifer de Macine* adıyla Fransızca'ya (Paris 1657) tercüme etmiştir. Claude Cahen, eserin şarkiyatçıların İslâm tarihi konusunda başlıca kaynaklarından biri olan 602-658 (1205-1260) yıllarını içeren kısmını *Ahbabû'l-Eyyûbiyyîn (Chronique des ayyoubides)* adıyla neşretmiştir (*BEO*, XV [1958], s. 127-184). Müstakil kitap olarak da yayımlanan bu bölüm (Kahire 1991) Anne-Marie Eddé ve Françoise Micheau tarafından *al-Makîn Ibn al-'Amîd, chronique des ayyoubides* adıyla Fransızca'ya çevrilmiştir (*Documents relatifs à l'histoire des croisades*, XVI, l'Académie des Incriptions et Belles-Lettres, Paris 1994). Mufaddal b. Ebû'l-Fezâil *en-Nehcü's-sedid ve'd-dürü'l-ferîd fi mâ ba'de Târîhi İbni'l-'Amîd*, İbnü's-Sukâi *Zeylü Târîhi'l-Mekîn b. el-'Amîd* adıyla esere birer zeyil yazmışlardır. Makrîzî'nin *el-Mecmû'dan* seçtiği bölümler Eymen Fuâd Seyyid tarafından neşredilmiştir (Kahire 1981).

el-Mecmû'u'l-mübârek, Mekîn'in Dîvânü'l-ceyş'te görev alması ve birçok olayın görgü şahidi olması dolayısıyla Eyyûbîler dönemi tarihi için önemli bir kaynaktır. Eserin 647-658 (1249-1260) yıllarına ait hadiselerini içeren kısmı IX. Louis'nin liderliğinde gerçekleştirilen VII. Haçlı Seferi, Memlûkler'in kuruluşu, Moğol istilâsı ve Aynicâlût savaşı, Sultan Kutuz'un katli ve Baybars'ın sultan olması gibi konularda önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Mekîn ayrıca, ilk Memlûk hükümdarı İzzeddin Aybek et-Türkmânî'nin aslında bir Türkmen olmayıp eski efendisinden dolayı Türkmânî nisbesini taşıdığını kay-